

Katarzyna Sabat*

Nauczyciel wobec upowszechniania wiedzy o „Żołnierzach Wyklętych”

Teaching about the “Cursed Soldiers”: Challenges for Teachers

Abstract: The history of the “Cursed Soldiers” is slowly finding its proper place in Polish society. Teachers should play an important role in disseminating trustworthy information about the heroes of the Polish independence and anti-communist underground. They have a legal obligation to raise children and youth in a spirit of patriotic values based on historical truth. The article is an attempt to assess the actual state of teachers’ influence in the context of disseminating knowledge about the “Cursed Soldiers” among students and shaping their national-patriotic values.

Keywords: Polish independence underground, “Cursed Soldiers”, teachers, patriotic education

Współczesny styl życia, konformizm, dbałość o prestiż społeczny wraz z dążeniem do zwiększenia budżetu przyczyniają się do zatarcia właściwego rozumienia słów „wolność”, „niepodległość” czy „poświęcenie dla Ojczyzny”. W dobie globalizacji staje się widoczny narastający proces odgradzania się Polaków od patriotyzmu zamkniętego w kategoriach tradycyjnych norm i wartości.

* Katarzyna Sabat – mgr, doktorantka w Instytucie Pedagogiki (Katedra Biografistyki Pedagogicznej) Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, sabat128@vp.pl.

Obecnie można również usłyszeć o problemie odnalezienia własnej podmiotowości i kryzysie wychowawczym młodego pokolenia. Taki obraz najczęściej przedstawiają środki masowego przekazu, w których propaguje się ideologię liberalną, dewaluując tym samym wartości chrześcijańskie i patriotyczne.

Instytucje szkolne, a ściślej ujmując, pracujący w nich nauczyciele, powinny stanowić cenne źródło informacji o najważniejszych epizodach z przeszłości państwa polskiego, bowiem to na nich – w głównej mierze – spoczywa wychowanie młodego pokolenia do odpowiedzialności w życiu społecznym. Należy podkreślić jedną z najistotniejszych ról nauczyciela w procesie wychowania ku wartościom mającą odzwierciedlenie we „wspomaganiu wychowanków w wartościowaniu rzeczy i zjawisk w aspekcie aksjologicznym, poznawaniu wartości i kształtowaniu umiejętności wnikiwania w istotę wartości, ich znaczenia w życiu człowieka”¹.

Osobiste refleksje połączone z wnikliwą obserwacją działań kadry pedagogicznej w północnej części województwa podkarpackiego, a także przemyślenia odnoszące się do historii regionu, zwłaszcza w kontekście biografii „Żołnierzy Wyklętych”², stały się czynnikami motywującymi do podjęcia badań nad

1 K. Chałas, *Wychowanie ku wartościom. Elementy teorii i praktyki*, t. 1, Lublin–Kielce 2006, s. 51.

2 Na przestrzeni kilkudziesięciu lat nazewnictwo oraz tematyka „Żołnierzy Wyklętych” stały się pewnym *novum* dla społeczeństwa polskiego. Przyczyną takiego stanu rzeczy było nie tylko zniekształcenie, ale pomijanie prawdy historycznej o członkach polskiego podziemia niepodległościowego i antykomunistycznego.

Termin „Żołnierze Wyklęci” po raz pierwszy został użyty w tytule wystawy organizowanej przez środowisko Ligi Republikańskiej w 1993 r. na Uniwersytecie Warszawskim. Toczące się medialne dyskusje oraz rodzące się w środowiskach naukowych rozterki dotyczące właściwego i spójnego określenie działaczy polskiego podziemia niepodległościowego i antykomunistycznego doprowadziły do rozgraniczenia między „niezlomnych” a „wyklętych”. Używając określenia „Żołnierze Wyklęci”, powinniśmy mieć na uwadze jego złożoność i wieloaspektowość, a także fakt, iż zostało ono prawnie usankcjonowane poprzez ustanowienie Narodowego Dnia Pamięci „Żołnierzy Wyklętych”. W Ustawie z 3 lutego 2011 r. żołnierzy tych nazwano: bohaterami „antykomunistycznego podziemia, którzy w obronie niepodległego bytu Państwa Polskiego, walcząc o prawo do samostanowienia i urzeczywistnienia dążeń demokratycznych społeczeństwa polskiego, z bronią w ręku, jak i w inny sposób, przeciwstawili się sowieckiej agresji i narzuconemu siłą reżimowi komunistycznemu”; Ustawa z dnia 3 lutego 2011 r. o ustanowieniu Narodowego Dnia Pamięci „Żołnierzy Wyklętych”, Dz.U. 2011, nr 32, poz. 160.

postrzeganiem poświęcenia życia w walce o wolność i niezawisłość Ojczyzny przez współczesnego człowieka. Znikoma ilość prowadzonych badań w tym obszarze³ była dodatkowym motywem do wzbogacenia naukowych rozważań, przez co celem niniejszego artykułu jest ukazanie znajomości postaw „Żołnierzy Wyklętych” przez nauczycieli.

Cel badań i problemy badawcze

Obecnie najpopularniejszą nazwą odnoszącą się do „powojennego” polskiego podziemia niepodległościowego jest określenie „Żołnierze Wyklęci”. Na wstępie badań założono, iż może ono stawać się niejednoznaczne ze względu na negatywne konotacje terminu: „wyklęty”. W większości pytań ankietowych, aby nie ukierunkowywać respondentów, zastosowano określenie „Żołnierze Niezłomni”. Działanie to miało również na celu poznanie interpretacji przez respondentów obu terminów, czy stosują go w kategorii synonimu, czy dwóch odrębnie funkcjonujących pojęć.

Celem badań było ukazanie poziomu oraz jakości przekazywanych i upowszechnianych informacji przez nauczycieli – humanistów – na temat historycznych wydarzeń oraz towarzyszących im wartości wywodzących się z czynów „Żołnierzy Niezłomnych” walczących w latach 1944–1956. Problem główny – w związku z celem podjętych badań – został zdefiniowany następująco: Jak popularyzowana jest przez nauczycieli wiedza o „Żołnierzach Niezłomnych” i znaczeniu ich czynów? Aby wyczerpać zakres tematyczny podjętych badań, sformułowano następujące problemy szczegółowe:

- 3 Przeprowadzając kwerendę do artykułu, ze zdziwieniem stwierdzono, iż przedstawiane zagadnienie w obszarze materiału empirycznego odnoszącego się do ukazania znajomości postaw i czynów „Żołnierzy Wyklętych” przez nauczycieli nie ma oddźwięku w literaturze naukowej. W lutym 2017 r. Centrum Badań Opinii Społecznej przeprowadziło ogólnopolskie badania na grupie liczącej 1016 dorosłych mieszkańców Polski. Udostępniony komunikat z badań prezentuje dane empiryczne stanowiące cenne źródło poznania stosunku Polaków do wydarzeń związanych z działalnością polskiego podziemia niepodległościowego i antykomunistycznego; M. Feliksiak, A. Głowacki, *Polskie podziemie antykomunistyczne w pamięci zbiorowej*, CBOS nr 22/2017, Warszawa 2017, http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2017/K_022_17.PDF, dostęp: 1.12.2017.

1. Jaki jest poziom wiedzy nauczycieli o „Żołnierzach Niezłomnych” działających w polskim podziemiu niepodległościowym?
2. Jakie działania podejmują nauczyciele w celu upowszechniania biografii żołnierzy polskiego podziemia niepodległościowego?
3. Czy nauczyciele w swojej pracy zawodowej odnoszą się do wartości narodowo-patriotycznych opartych na historiach „Żołnierzy Niezłomnych”?

W celu uzyskania odpowiedzi na postawione pytania badawcze zastosowano metodę sondażu diagnostycznego, techniką badań była ankieta. Narzędziem badawczym, którym posłużono się w grupie respondentów, był kwestionariusz ankiety zawierający osiemnaście pytań⁴.

Teren badań i charakterystyka grupy badawczej

Badania zostały przeprowadzone w osiemnastu szkołach w obrębie trzech powiatów – nizańskiego, stalowowolskiego i tarnobrzeskiego – należących do województwa podkarpackiego. Objęły swoim zasięgiem szkoły gimnazjalne i ponadgimnazjalne położone na terenie siedmiu gmin⁵ zlokalizowanych geograficznie w widłach Wisły i Sanu. Grupę respondentów stanowili wyłącznie nauczyciele humaniści uczący w szkołach przedmiotów takich jak: historia, język polski i wiedza o społeczeństwie. Badania przeprowadzono w czerwcu 2016 r., zakładając, że weźmie w nich udział 100 nauczycieli. W skutek niejednoznacznego podejścia kadry pedagogicznej do problematyki badawczej nastąpiło zmniejszenie liczby ankietowanych do 72 osób⁶.

W szkołach gimnazjalnych przebadano 40 nauczycieli: 21 języka polskiego, 12 historii oraz 7 uczących wiedzy o społeczeństwie. W szkołach ponadgimnazjalnych w badaniu wzięło udział: 15 nauczycieli języka polskiego, 8 historii

- 4 W kwestionariuszu znalazły się różne rodzaje pytań: 5 zamkniętych (alternatywne, dysjunktywne), 6 otwartych oraz 7 półotwartych.
- 5 Ankieta została przeprowadzona w wybranych placówkach szkolnych w gminie: Grębów, Gorzyce, Nisko, Pysznica, Radomyśl nad Sanem, Stalowa Wola, Zaleszany.
- 6 W szkołach objętych badaniem: 28 nauczycieli zdecydowanie odmówiło wypełnienia ankiety, uzasadniając swoją decyzję „upolitycznieniem” badań, skrajnością poruszanego tematu i „przesytem” – „na temat podziemia antykomunistycznego w bieżącym czasie zbyt wiele się mówi”. Należy zaznaczyć, iż z tych samych przyczyn dyrektor jednej szkoły gimnazjalnej nie wyraził zgody, aby nauczyciele zatrudnieni w kierowanej przez niego placówce brali udział w badaniach.

Tabela 1. Liczba nauczycieli biorących udział w badaniach, pracujących w poszczególnych typach szkół, uczących wybranych przedmiotów.

Przedmiot nauczania	Typ szkoły					
	Gimnazjum		Szkoła ponadgimnazjalna		Suma	
	N	%	N	%	N	%
Historia	12	30	8	25	20	27,8
Język polski	21	52,5	15	46,9	36	50
Wiedza o społeczeństwie	7	17,5	9	28,1	14	19,4
SUMA:	40	100	32	100	72	100

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań.

i 9 wiedzy o społeczeństwie, co stanowi ogółem 32 osoby przebadane w tego typie szkole. Najliczniejszą grupę respondentów – jak wynika z tabeli 1 – w obu typach szkół stanowili nauczyciele języka polskiego – 36 osób.

Poziom wiedzy nauczycieli o żołnierzach działających w polskim podziemiu niepodległościowym w latach 1944–1956

Na wstępie badań poproszono ankietowanych o zdefiniowanie określenia „Żołnierze Niezłomni”. W odpowiedziach pojawiły się następujące sformułowania:

- „Ludzie, którzy nie zawsze z godnych pobudek pozostali w konspiracji po zakończeniu działań”.
- „Prawdziwi patrioci, bohaterowie mający wielką odwagę by walczyć o wolność Ojczyzny”.
- „Zapomniani bohaterowie o których powinniśmy pamiętać”.
- „Żołnierze opuszczeni, którzy nie ujawnili się po drugiej wojnie światowej”.
- „Ci, którzy nie wyszli z lasu”.
- „Żołnierze walczący z SB”.
- „Walczący z okupantem niemieckim”.
- „Żołnierze którzy wolą umrzeć niż skapitulować. W kontekście społecznym lat czterdziestych XX wieku – ci którzy nie wyszli z lasu po wkroczeniu Armii Czerwonej”.
- „Partyzantka polskich żołnierzy, byli akowcy którzy po zakończeniu drugiej wojny światowej nie pogodzili się z okupacją Rzeczypospolitej Polskiej przez komunistów”.

Połowie (50%) ankietowanych wyrażenie „Żołnierze Niezłomni” jest nieznane, natomiast na podstawie odpowiedzi udzielonych przez pozostałych respondentów wyodrębniono zbiór powtarzających się określeń zamieszczonych w tabeli 2. Stwierdzić należy, iż żadna spośród badanych osób nie potrafiła podać pełnej definicji zawierającej jednocześnie: okres, cel, motywy i charakter działania „Żołnierzy Niezłomnych”. Udzielone odpowiedzi były najczęściej kilkuwyrazowe, bez dodatkowego rozwinięcia (tj. duchy, niezwycześni, stalowi).

Tabela 2. „Żołnierze Niezłomni” – definicja nauczycieli humanistów⁷.

Kategoria	N	%
Żołnierze podziemia antykomunistycznego	13	36,11
„Żołnierze Wyklęci”	9	25,00
Żołnierze podziemia niepodległościowego	6	16,66
Nieugięci	6	16,66
Żołnierze walczący z władzą komunistyczną	5	13,88
Żołnierze stawiający opór ZSRR	5	13,88
Partyzantka	5	13,88
Żołnierze Armii Krajowej, którzy nie ujawnili się po zakończeniu działań wojennych	4	11,11
Wierni złożonym przysięgom	4	11,11
Walczący po zakończeniu drugiej wojny światowej	4	11,11
Bohaterowie	4	11,11
Walczący po okupacji niemieckiej z okupacją sowiecką	3	8,33
Walczący o prawdę i wolność	3	8,33
Prześladowani ze strony władz	3	8,33
Niezwycześni	3	8,33
Stalowi	2	5,55
Duchy	2	5,55

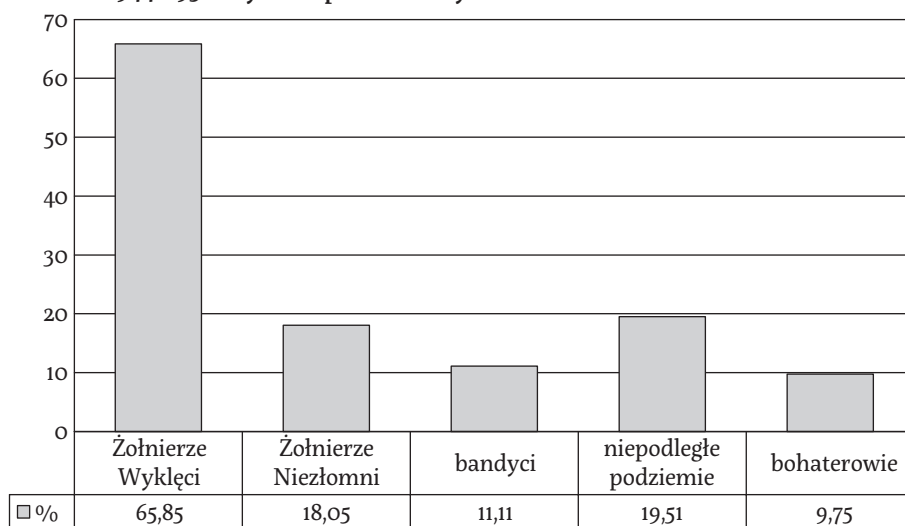
Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań.

W badaniach respondenci zostali poproszeni o podanie charakterystycznych przymiotników określających żołnierzy polskiego podziemia niepodległościowego, których używają w życiu codziennym i praktyce pracy nauczycielskiej. Dla 43,06% nauczycieli owa tematyka nie jest przedmiotem prywatnych rozmów, a pozostali ankietowani (56,94%) wymienili następujące określenia: Żołnierze Wyklęci (65,85%), Żołnierze Niezłomni (18,05%), bandyci (11,11%), nie-

7 Wyniki nie sumują się, ponieważ odpowiedzi respondentów zawierały w niektórych przypadkach kilka określeń mieszczących się w różnych kategoriach.

podległe podziemie (19,51%), bohaterowie (9,75%). W tym miejscu dostrzegalny jest niewielki wzrost procentowy osób (6,94%) potrafiących wymienić charakterystyczne określenia w stosunku do osób, które podały definicję: „Żołnierze Niezłomnych”.

Wykres 1. Określenia żołnierzy podziemia niepodległościowego walczących w latach 1944–1956 używane przez nauczycieli.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Kolejne pytanie ankietowe miało charakter pytania zamkniętego, na które badani odpowiadali przecząco bądź twierdząco. Dotyczyło tego, czy w pracy, na lekcjach z uczniami, poruszają tematykę „Żołnierzy Niezłomnych”. Wyniki wskazują, iż 43,06% nauczycieli nie zaznajamia uczniów z powyższą problematyką⁸. W tej grupie znalazły się osoby uczące języka polskiego – 38,89% oraz nauczyciele historii – 4,16%. Pozostali ankietowani (56,94%) udzielili odpowiedzi twierdzącej.

W ankiecie zapytano także o postaci związane ze strukturami polskiego podziemia niepodległościowego działającego w latach 1944–1956. Wymienione przez

8 Udzielenie odpowiedzi negatywnej nie dyskredytuje tej grupy respondentów w dalszej części analizy kwestionariusza ankiety, ponieważ nie stanowi głównego wyznacznika w założonych problemach badawczych.

Tabela 3. Znajomość nazwisk i pseudonimów osób należących do struktur polskiego podziemia niepodległościowego w latach 1944–1956⁹.

Osoby znane z działalności antykomunistycznej w regionie widel Wistły i Sanu			Osoby znane z działalności antykomunistycznej w kontekście ogólnopolskim		
Imię/nazwisko/pseudonim konspiracyjny	N	%	Imię/nazwisko/pseudonim konspiracyjny	N	%
Franciszek Przysiężniak „Ojciec Jan”, „Marek”	6	18,75	Witold Pilecki „Witold”	8	25,00
Tadeusz Gajda „Tarzan”	6	18,75	Łukasz Ciepliński „Pług”	5	15,62
Kazimierz Bogacz „Bławat”	4	12,5	Danuta Siedzikówna „Inka”	5	15,62
Rodzina Mireckich	4	12,5	Hieronim Dekutowski „Zapora”	3	15,62
Józef Zadziński „Wołyniak”	3	9,37	Zdzisław Badocha „Żelazny”	3	9,37
Jan Sokół „Skrzydło”	3	9,37	Zygmunt Szendzielarz „Łupaszko”	3	9,37
Gracjan Fróg „Góral”	3	9,37	Adam Lazarowicz „Klamra”	2	6,25
Bolesław Usow „Konar”	3	9,37	Leon Taraszkiewicz „Jastrząb”	2	6,25
Adam Mirecki „Adaś”	2	6,25	August Fieldorf „Nil”	2	6,25
Jan Markut „Wichura”	2	6,25	Józef Franczak „Lalek”	2	6,25
Antoni Żubryd „Orłowski”	2	6,25			
Bolesław Chmielowiec „Komar”	2	6,25			

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań.

respondentów postaci podzielono na dwie grupy. Do pierwszej zostały zaklasyfikowane osoby ważne dla historii regionu, w którym prowadzone były badania, w drugiej ci, których działania, podejmowane z troski o niepodległy byt państwa polskiego, wpisały się w historię całego kraju. Poddając analizie zebrane odpowiedzi (Tabela 3), stwierdzić należy, iż połowa nauczycieli (50%) nie zna nazwisk bohaterów walk podziemia antykomunistycznego w kontekście ogólnopolskim i regionalnym. W widłach Wistły i Sanu postaci Franciszka Przysiężniaka „Ojca Jana” (18,75%) i Tadeusza Gajdy „Tarzana” (18,75%) najczęściej utożsamiana jest z pojęciem „Żołnierzy Niezłomnych”. Dla pozostałej części ankietowanych osobami najbardziej rozpoznawalnymi spośród „Niezłomnych” są: Witold Pilecki „Witold” (25%), Łukasz Ciepliński „Pług” (15,62%), Danuta Siedzikówna „Inka” (15,62%). Jak wynika z analizy udzielonych odpowiedzi, mimo dostępnej literatury popularnonaukowej, naukowej czy zekranizowanych biografii niektórych działaczy podziemia reprezentatywność osób biorących udział w zmaganiach

9 Wyniki nie sumują się, ponieważ część respondentów udzieliła kilku odpowiedzi.

przeciwko aparatowi władzy komunistycznej jest nikła. Nie zdumiewa wobec tego fakt, iż sylwetki takich konspiratorów powojennej Polski jak Zdzisław Broński „Uskok”, Stanisław Sojczyński „Warszyc” czy Henryk Flame „Bartek” w ogóle nie zostały wymienione¹⁰.

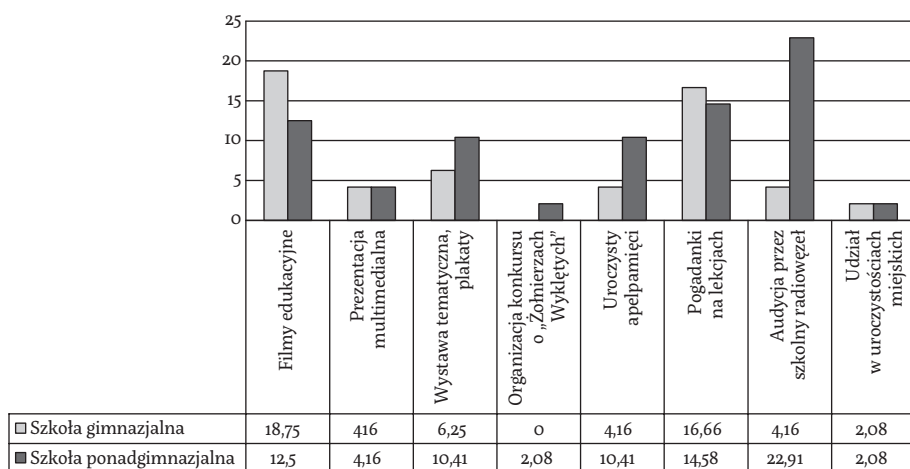
Działania nauczycieli wspierające upowszechnianie biografii „Żołnierzy Wyklętych”

Dnia 1 marca 2016 r. piąty raz obchodzono w Polsce Narodowy Dzień Pamięci „Żołnierzy Wyklętych”. W celu podkreślenia ważności uchwalonego święta, od 2011 r. organizacje pozarządowe, a także instytucje publiczne i samorządowe organizują uroczystości upamiętniające czyny działaczy podziemia antykomunistycznego mające zasięg ogólnopolski, regionalny bądź lokalny. Obchody najczęściej przybierają postać: marszów pamięci, wystaw, koncertów czy prelekcji. W tym czasie pojawia się w mediach wiele artykułów o działalności żołnierzy podziemia niepodległościowego czy spotów telewizyjnych z udziałem kombatanatów. W kwestionariuszu ankiety zapytano nauczycieli o podejmowanie i inicjowanie podobnych działań w szkołach stanowiących ich miejsce pracy. Odpowiedzi twierdzącej udzieliło 66,66% nauczycieli. Uzupełnieniem do pytania ankietowego była prośba o podanie podjętych działań na rzecz obchodów Narodowego Dnia Pamięci „Żołnierzy Wyklętych”. W obu typach szkół

10 Za punkt wyjścia do zgłębienia tematyki polskiego podziemia niepodległościowego i antykomunistycznego może posłużyć poniższe zestawienie wybranej literatury przedmiotu: J. Ślaski, *Żołnierze wyklęci*, Warszawa 1996; T. Taborek, *Stanisław Sojczyński i Konspiracyjne Wojsko Polskie*, Łódź 2007; J. Wieliczka-Szarkowa, *Żołnierze Wyklęci. Niezłomni bohaterowie*, Kraków 2013; *Zaplute karty reakcji... Polskie podziemie niepodległościowe 1944–1956*, red. A. Jaczyńska, S. Poleszak, M. Śladecka, R. Wnuk, Lublin 2013; M. Korkuć, *Józef Kuraś „Ogień”. Podhalańska wojna 1939–1945*, Kraków 2011; Ł. Borkowski, *„Żelazny” od „Łupaszkii”. Ppor. Zdzisław Badocha (1925–1946)*, Katowice–Warszawa 2017; K. A. Tochman, *Skok po niepodległość. Pułkownik Adam Boryczka (1913–1988)*, Rzeszów 2016; K. Pielacha, J. Kuczyński, *Do ostatniej kropli krwi. Major Marian Bernaciak „Orlik” 1917–1946*, Warszawa 2016; Z. Broński „Uskok”, *Pamiętnik*, red. S. Poleszak, Warszawa 2015; *Atlas polskiego podziemia niepodległościowego 1944–1956*, red. R. Wnuk, S. Poleszak, A. Jaczyńska, M. Śladecka, Warszawa–Lublin 2007; *Żołnierze podziemia niepodległościowego w latach 1944–1963*, red. K. Krajewski, T. Łabuszewski, Warszawa 2017.

najbardziej popularną formę stanowiły pogadanki na lekcjach oraz prezentacje filmów edukacyjnych o tematyce „Żołnierzy Wyklętych”. Spośród wszystkich działań przedstawionych na wykresie 2 w szkołach ponadgimnazjalnych najpopularniejszą formą upamiętniania bohaterów „powojennego podziemia” w dniu ich święta były audycje transmitowane przez szkolny radiowęzeł (22,91%). Uczestnictwo w konkursach o tematyce „Żołnierzy Wyklętych” oraz udział w lokalnych uroczystościach organizowanych przez instytucje samorządowe były przez szkoły najrzadziej wymieniane.

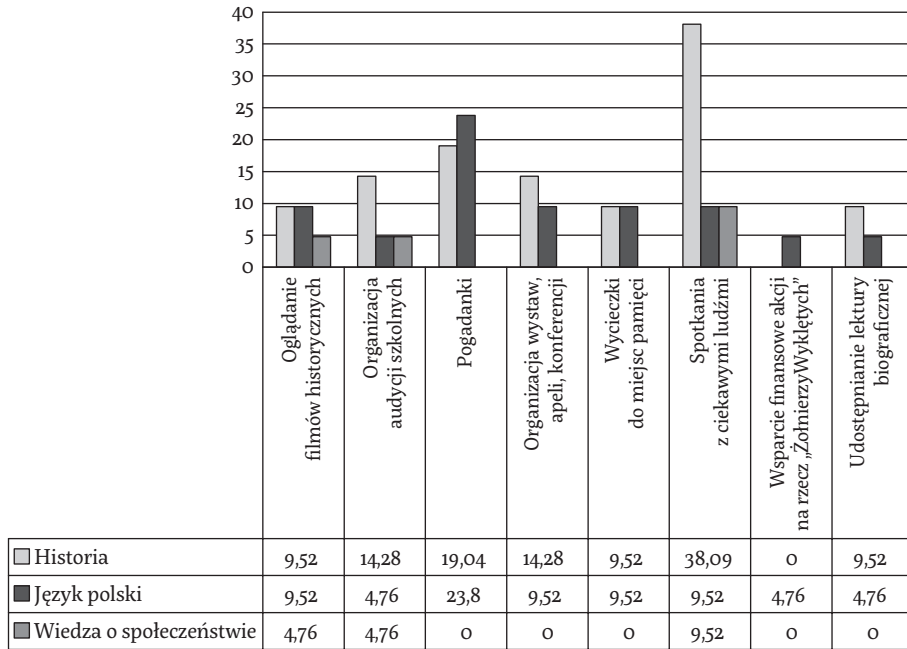
Wykres 2. Działania nauczycieli propagujące Narodowy Dzień Pamięci „Żołnierzy Wyklętych”.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań.

W badaniach skupiono również uwagę na zdiagnozowaniu poziomu indywidualnej animacji oraz upowszechniania przez nauczycieli informacji o żołnierzach podziemia niepodległościowego w środowisku szkolnym. Wśród odpowiedzi uzyskanych od nauczycieli języka polskiego (6,94%) znalazły się opinie, iż jest to wyłącznie powinność historyków, a 11,11% ankietowanych zgodnie uznało, że „nie ma czasu na realizację takich rzeczy”. Spośród wszystkich ankietowanych, 29,16% podejmuje starania zachęcające młodzież do zgłębiania wiedzy i odkrywania prawdy historycznej o zapomnianych członkach podziemia niepodległościowego. Formy działalności nauczycieli z podziałem na przedmiot nauczania ukazuje wykres 3.

Wykres 3. Formy działalności nauczycieli na rzecz upowszechniania wiedzy o „Żołnierzach Niezłomnych” wśród uczniów.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Tylko w dwóch szkołach objętych badaniem eksponuje się tablice upamiętniające biografie żołnierzy związanych z regionem wideł Wisły i Sanu oraz informacje o „Żołnierzach Niezłomnych” z całej Polski. Faktem jest, iż 70,83% respondentów udzieliło odpowiedzi negatywnej na pytanie dotyczące organizowania wystaw oraz upowszechniania informacji w takiej formie.

Nauczyciele bardzo rzadko – jak wynika z toku analizowanych badań – przeprowadzają lekcje z udziałem osób będącymi świadkami historii państwa polskiego. W swojej karierze zawodowej jedynie 16,66% respondentów zorganizowało zajęcia edukacyjne dla uczniów, na które zostali zaproszeni kombatanci. Należy nadmienić, iż na obszarze prowadzonych badań są powołane trzy Koła Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej zrzeszające kombatantów, którzy są w odpowiedniej – jak na swój wiek – kondycji psychofizycznej i chętnie umawiają się spotkania, by opowiedzieć o swojej działalności.

Wartości narodowo-patriotyczne w zawodzie nauczyciela

Analizując problematykę wartości narodowo-patriotycznych, na których powinny wyrastać przyszłe pokolenia, należy zwrócić uwagę na działania szkoły i kadry pedagogicznej, odgrywającej – obok lokalnej społeczności, rodziny i grupy rówieśniczej – znaczącą rolę w przekazie wartości i postaw patriotycznych. W opinii 50% respondentów współczesna młodzież potrzebuje takich wzorów osobowych, jakimi są „Żołnierze Niezłomni”. Jednakże tylko co szósty nauczyciel potrafił uzasadnić swoją opinię. Poniżej przytoczono przykładowe odpowiedzi:

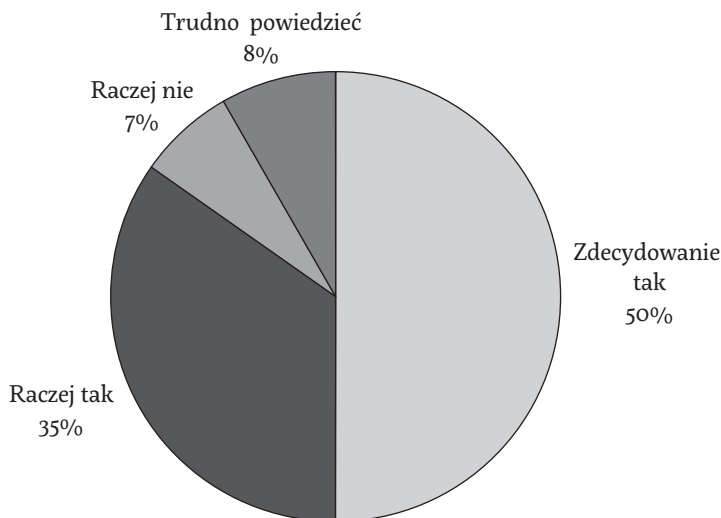
- „Trudno dzisiejszej młodzieży posługiwać się jasnymi kryteriami narodowymi, bowiem uczciwość i prawość są cechami archaicznymi”.
- „W dzisiejszych czasach młodzi ludzie nie rozumieją co to honor czy patriotyzm. „Bóg, honor, Ojczyzna” to wartości, które należy krzewić w młodym pokoleniu i kształtować patriotyzm”.
- „Ich postawy uczą, co to patriotyzm i honor”.
- „Są wzorem prawdziwego patriotyzmu, a młodzież powinniśmy wychowywać w tym duchu”.
- „Wzorce osobowe we współczesnym świecie giną w pogoni za pieniądzem”.
- „Są to współcześni polscy bohaterowie o których należy pamiętać kultywując patriotyzm. Młodzi ludzie potrzebują wzorów – bohaterów potrafiących oddać swoje życie za Ojczyznę”.

Wśród ankietowanych nauczycieli 70% uznało „Żołnierzy Niezłomnych” za wzór, którego młodzież raczej nie potrzebuje w procesie wychowania, tłumacząc swój pogląd następująco:

- „Nie takie czasy”.
- „Trudny temat”.
- „W szkole jest różna młodzież. Jedni wykorzystają ten wzór w dobrej wierze, a inni będą nawoływać do buntów”.

Połowa spośród badanych nauczycieli twierdzi, że podczas prowadzonych przez nich lekcji zostały zaprezentowane uczniom osoby związane z podziemiem niepodległościowym, które stanowią wzór wychowawczy. Właściwym będzie poczynienie krytycznej uwagi odnoszącej się do uznania Jana Pawła II jako „Żołnierza Niezłomnego”. Przypadek ten rzutuje na jakość przekazywa-

Wykres 4. Czy współczesna młodzież potrzebuje takich wzorów, jakimi są „Żołnierze Niezłomni”?

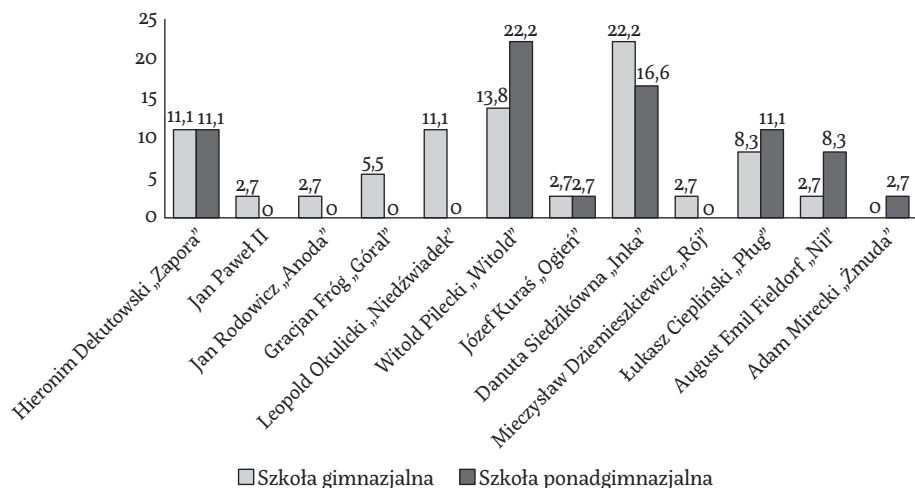
Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań.

nych informacji uczniom oraz dowodzi braku wiedzy na ten temat, mimo wcześniejszej deklaracji znajomości zagadnienia. Pozostałe 50% ankietowanych nauczycieli nigdy nie podawało uczniom przykładu „Żołnierzy Niezłomnych” stanowiącego wzór do naśladowania. Za główną, ale nie jedyną przyczynę tego stanu rzeczy, należy uznać brak znajomości biografii bohaterów. Jedynie co szósty respondent potrafił uzasadnić swoją negatywną odpowiedź następująco:

- „Nie ma takiej możliwości przy realizacji programu nauczania”.
- „Mogą być tylko przykładem a nie wzorem”.
- „To nie są bohaterowie na obecne czasy, mogą chwalić ich niezłomność, ale preferuję patriotyzm pracy, który jest korzystniejszy dla Polski”.
- „Nie ma takiej potrzeby”.
- „Brak korelacji z zagadnieniami omawianymi na lekcji”.
- „Takie osoby powinny być podawane za wzór, ale wyłącznie na lekcjach historii”.

Ciekawe spostrzeżenia nasuwają się podczas analizy odpowiedzi nauczycieli dotyczących wyrażania swojej opinii w kontekście przedstawiania i podawania uczniom prawdy historycznej odnoszącej się do postaw „Żołnierzy Niezłomnych”.

Wykres 5. Osoby stawiane młodzieży szkolnej za wzór do naśladowania przez nauczycieli¹¹.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań.

12% respondentów jest przekonanych o tym, że nie należy poruszać wśród młodzieży tej tematyki, a swoje zdanie uzasadniają oni następująco:

- „Nie są to wzorce z punktu widzenia współczesnych potrzeb”.
- „Jest to niepotrzebne. To zbyt kontrowersyjny temat, nie można go tak z marszu realizować. Wiadomym jest, że wśród tych tzw. Żołnierzy Wyklętych były postaci niejednoznaczne”.
- „»Żołnierze Wyklęci« nie są jednoznacznym autorytetem młodzieży do zaferowania. Mówiąc o historii, należy pamiętać jej wszystkie aspekty, także mniej chwalebne”.

Odwołując się do powyższych odpowiedzi, należy dodać, iż są to ci sami nauczyciele, którzy potrafili wymienić osoby związane z „powojennym podziemiem” niepodległościowym i wykorzystują je jako wzór do naśladowania. Nasuwa się pytanie o rodzaj treści przekazywanych młodzieży w odniesieniu do negatywnego stosunku tej grupy respondentów do tematyki „Żołnierzy Niezłomnych”. Pozostali ankietowani (88%) wyrażają pozytywną opinię, przyznają

11 Wyniki nie sumują się, ponieważ respondenci podawali kilka odpowiedzi.

słuszność tym, którzy propagują poruszanie tematyki „Żołnierzy Niezłomnych” wśród młodzieży. Tylko co ósmy respondent potrafił uzasadnić swoją odpowiedź, przykładowe opinie podano poniżej:

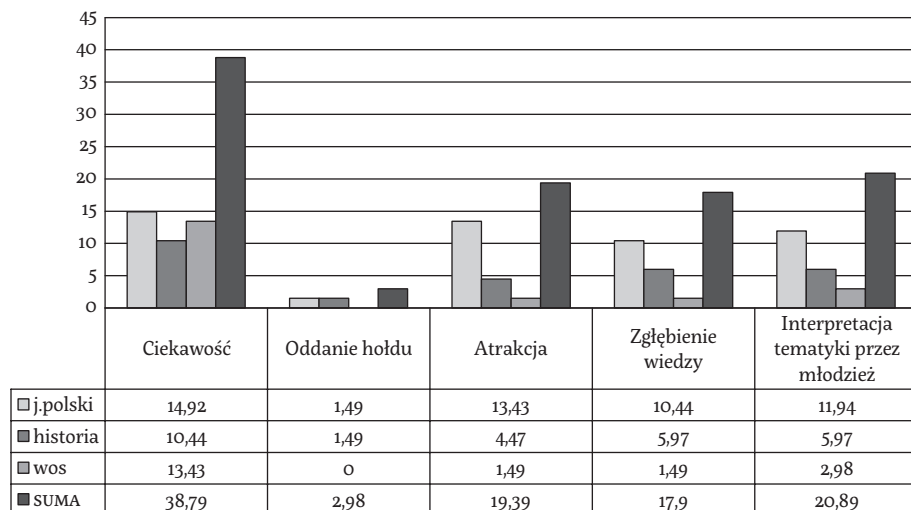
- „Jest to część naszej historii”.
- „Uczniowie zbyt mało wiedzą na temat zbrodni komunistycznych”.
- „Należy przywrócić właściwe miejsce tym osobom w historii”.
- „Młodzież powinna znać historię swojej ojczyzny i mieć świadomość, że wielu ludzi poświęciło swoje życie walcząc o niepodległość”.
- „»Żołnierze Wyklęci« zasługują na pamięć i szacunek, mogą uczyć postawy niezłomności, gdy chodzi o sprawy wolnej ojczyzny”.

Stosunek nauczycieli do tematyki „Żołnierzy Niezłomnych” został także zbadany za pomocą pytania, które brzmiało: Czy przyszedłby Pani/przyszedłby Pan na imprezę zorganizowaną przez uczniów, dotyczącą zagadnienia związanego z działalnością „Żołnierzy Niezłomnych”? Jedynie 6,94% ankietowanych nie wzięłoby aktywnego udziału w wydarzeniu kultywującym pamięć o „Żołnierzach Niezłomnych” z następujących powodów:

- „W ostatnim czasie trochę tego za dużo”.
- „Trzeba być do tej tematyki totalnie przekonany”.
- „Wolałabym skupiać się na wydarzeniach bieżących, patrzeć w przyszłość, a nie żyć ciągle przeszłością, historią, tym bardziej martyrologią”.
- „W obecnym czasie ten temat jest pokazywany na siłę”.
- „Nie interesuję się tym zagadnieniem”.

Z kolei 93,05% nauczycieli z chęcią uczestniczyłoby w wydarzeniu przygotowanym przez młodzież, a ukazującym działalność, biografie i postawy „Żołnierzy Niezłomnych”. Na podstawie udzielonych odpowiedzi motywy kierujące grupą respondentów zostały podzielone na pięć kategorii: ciekawość, oddanie hołdu, atrakcja, zgłębienie wiedzy oraz interpretacja tematyki przez młodzież. Tylko nieliczni (2,98%) postrzegają wydarzenie o charakterze patriotycznym jako oddanie hołdu osobom walczącym z narzuconym ustrojem komunistycznym, natomiast ciekawość jest dla 38,79% nauczycieli głównym powodem obecności na imprezie. Dane procentowe zostały umieszczone na wykresie 6.

Wykres 6. Powody uczestnictwa w imprezie patriotycznej względem nauczanego przedmiotu przez respondentów.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Wnioski końcowe

Zaprezentowany w niniejszym artykule materiał empiryczny jest odpowiedzią na postawione problemy badawcze. Starano się w nim także ukazać stan wiedzy nauczycieli o „Żołnierzach Niezłomnych”, ich stosunek do tematyki oraz wartości narodowo-patriotycznych obecnych w wykonywanym zawodzie.

Wnioski uzyskane w toku przeprowadzonych badań zostaną przedstawione w kilku punktach:

1. Zdecydowana większość badanych nie potrafi podać jednoznacznej i poprawnej definicji „Żołnierzy Niezłomnych”, na którą składa się okres, cel, motywy i charakter ich działalności. Dla badanych określenia „Żołnierze Wyklęci” oraz „Żołnierze Niezłomni” są tylko synonimami.

2. W odbiorze nauczycieli humanistów dominuje pozytywny wizerunek „Żołnierzy Niezłomnych”, kreujący ich na bohaterów walki o wolność Ojczyzny.

3. Osoby należące do struktur podziemia niepodległościowego w latach 1944–1956 postrzegane są przez pryzmat wyznawanych ideałów i oddania za nie

życia, a nie jako osoby, które podejmowały skonkretyzowane działania. Taka postawa prezentowana przez nauczycieli jest wynikiem braku znajomości biografii „Żołnierzy Niezłomnych”, co skutkuje chaosem informacji przekazywanych uczniom.

4. Nauczyciele – pomimo deklarowanej słuszności poruszania tematyki „Żołnierzy Niezłomnych” wśród uczniów – w większości nie potrafią podać nazwisk bohaterów zasłużonych nie tylko dla regionu, ale i całej Polski. Świadczy to o braku podstawowej wiedzy w tym temacie.

5. Prezentowana przez nauczycieli wiedza o żołnierzach podziemia niepodległościowego i antykomunistycznego jest w większości oparta na szablonowych hasłach medialnych lub sloganach prasowych bez głębszej weryfikacji i chęci jej zgłębienia..

6. Wśród nauczycieli języka polskiego dominuje przeświadczenie, iż propagowanie i odkrywanie prawdy historycznej o zapomnianych członkach podziemia antykomunistycznego jest wyłącznie powinnością historyków. Przyjęcie takiego stanowiska nie jest adekwatne do misji wpisanej w zawód nauczyciela, a w szczególności humanisty, któremu najbliższa jest idea wychowania w poszanowaniu tradycji narodowo-wyzwoleńczych.

7. Indywidualne zaangażowanie badanych w działania praktyczne na rzecz upowszechniania wiedzy o „Żołnierzach Niezłomnych” nie jest częstą praktyką w pracy edukacyjno-wychowawczej.

8. Mimo braku deklaracji uczestnictwa w badaniach przez 28 nauczycieli, należy podkreślić ich niejednoznaczny stosunek do problematyki „Żołnierzy Niezłomnych”. Przedstawione argumenty odmowy wypełnienia kwestionariusza ankiety są wynikiem sceptycznej postawy tej grupy.

Powyższa analiza badań oraz wnioski ukazują zjawisko funkcjonowania w systemie edukacyjno-wychowawczym historii „Żołnierzy Wyklętych”. Cześć nauczycieli ma świadomość, że ich postawa oraz przywiązanie do wartości i ideałów narodowo-wyzwoleńczych są godne szacunku i powinny być inspiracją w wychowaniu patriotycznym dzieci i młodzieży. Mimo to wzorce osobowe, które wykreowali, nie są wykorzystywane przez nauczycieli północnej części województwa podkarpackiego we współczesnych działaniach wychowawczych. Spowodowane jest to wieloma czynnikami, ale głównie nieznaną

biografii „Żołnierzy Wyklętych” i motywów podjęcia przez nich czynu zbrojnego wobec aparatu komunistycznej władzy. Wiedza oparta jedynie na szablonowych hasłach daje skutki w obszarze braku rzetelnego przekazu informacji, uniemożliwia nauczycielowi wejście w polemikę z uczniem czy przyjęcia odpowiedniej argumentacji w dyskusjach o żołnierzach „podziemia powojennego”. Zaprezentowane wyniki badań są wymownym dowodem nikłej obecności ankietowanych w działaniach na rzecz upowszechniania wiedzy o polskich konspiratorach z lat 1944–1956, a także niejednoznacznej postawy tych, którzy odmówili udziału w wypełnieniu ankiety. Wśród respondentów dominuje przeświadczenie przerzucania powinności propagowania sylwetek „Żołnierzy Wyklętych” na innych nauczycieli – zjawisko to jest szczególnie widoczne wśród polonistów. Takie podejście prowadzi do zatarcia poczucia odpowiedzialności wobec kształtowania i wychowania współczesnego pokolenia. W opinii humanistów, obowiązujący system edukacji, a przede wszystkim przyjęta podstawa programowa i programy nauczania są źródłami niepowodzeń w przybliżeniu biografii na jednostkach lekcyjnych. Wycieczki szkolne, powołanie kół zainteresowań, udział w akcjach i konkursach czy organizacjach wystaw połączonych z inscenizacją patriotyczną są tylko przykładami działań, które nauczyciel może wykorzystać w pracy dydaktyczno-wychowawczej w celu propagowania wiadomości o „Żołnierzach Wyklętych”. Niestety, takie działania należą do nietypowych. Pozostaje tylko żywić nadzieję, iż omówione wyniki badań nie stanowią próby reprezentatywnej dla nauczycieli z całego kraju. Aby w pełni udowodnić tę tezę, należałoby poszerzyć obszar badawczy poprzez przeprowadzenie tożsamyh i kompleksowych badań w innych regionach Polski.

Streszczenie: Historia „Żołnierzy Wyklętych” odnajduje powoli swoje miejsce w polskim społeczeństwie. Znaczącą rolę w upowszechnianiu rzetelnych informacji o bohaterach polskiego podziemia niepodległościowego i antykomunistycznego powinni odgrywać nauczyciele. To na nich spoczywa ustawowy obowiązek wychowania dzieci i młodzieży w duchu wartości patriotycznych opartych na prawdzie historycznej. Niniejszy artykuł jest próbą ukazania faktycznego stanu oddziaływania nauczycieli w kontekście upowszechniania tematyki „Żołnierzy Wyklętych” wśród uczniów oraz kształtowania płynących z ich postaw wartości narodowo-patriotycznych.

Słowa kluczowe: polskie podziemie niepodległościowe, „Żołnierze Wyklęci”, nauczyciel, wychowanie patriotyczne

Bibliografia

- Atlas polskiego podziemia niepodległościowego 1944–1956*, red. R. Wnuk, S. Poleszak, A. Jaczyńska, M. Śladecka, Warszawa–Lublin 2007.
- Borkowski Ł., „Żelazny” od „Łupaszk”. *Ppor. Zdzisław Badocha (1925–1946)*, Katowice–Warszawa 2017.
- Broński Z. „Uskok”, *Pamiętnik*, red. S. Poleszak, Warszawa 2015.
- Chałas K., *Wychowanie ku wartościom. Elementy teorii i praktyki*, t. 1, Lublin–Kielce 2006.
- Feliksiak M., Głowacki A., *Polskie podziemie antykomunistyczne w pamięci zbiorowej*, CBOS nr 22/2017, Warszawa 2017, http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2017/K_022_17.PDF, dostęp: 1.12.2017.
- Korkuć M., *Józef Kuraś „Ogień”. Podhalańska wojna 1939–1945*, Kraków 2011.
- Pielacha K., Kuczyński J., *Do ostatniej kropli krwi. Major Marian Bernaciak „Orlik” 1917–1946*, Warszawa 2016.
- Ślaski J. *Żołnierze wyklęci*, Warszawa 1996.
- Taborek T., *Stanisław Sojczyński i Konspiracyjne Wojsko Polskie*, Łódź 2007.
- Tochman K. A., *Skok po niepodległość. Pułkownik Adam Boryczka (1913–1988)*, Rzeszów 2016.
- Ustawa z dnia 3 lutego 2011 r. o ustanowieniu Narodowego Dnia Pamięci „Żołnierzy Wyklętych”, *Dz.U.*2011, nr 32, poz. 160.
- Wieliczka-Szarkowa J., *Żołnierze Wyklęci. Niezlomni bohaterowie*, Kraków 2013.
- Zaplute karty reakcji... Polskie podziemie niepodległościowe 1944–1956*, red. A. Jaczyńska, S. Poleszak, M. Śladecka, R. Wnuk, Lublin 2013.
- Żołnierze podziemia niepodległościowego w latach 1944–1963*, red. K. Krajewski, T. Łabuszewski, Warszawa 2017.

